

INSTRUKCJA DLA PASIEKI KLASZTORNEJ W WIŚLICZU**THE INSTRUCTION FOR MONASTERIAL APIARY AT VISLITCH
(VXII c.)**

Józef Długosz

Kiedy na początku XVII wieku Rzeczpospolita szlachecka znalazła się w zasięgu kontrreformacyjnej działalności zakonu karmelitów bosych, sprowadzonych z Italii, nic nie wskazywało, że znajdzie on się wkrótce wśród największych zakonów polskich. Temu rozwojowi sprzyjał niewątpliwie kontemplacyjny charakter zakonu, który posiadał surową regułę oraz wielką aktywność i gorliwość zakonników, przeważnie pochodzenia hiszpańskiego lub włoskiego.

Do r. 1621 powstały 2 klasztory w Krakowie, oraz klasztory w Lublinie, Lwowie, Poznaniu i Przemyślu.¹ Jako siódmy na ziemiach polskich został utworzony klasztor w Wiśniczu.² Jego powstanie łączyło się ze zwycięstwem odniesionym nad Turkami pod Chocimem w r. 1621 przez wojska polsko-kozackie pod dowództwem Stanisława Lubomirskiego, który wypełniając ślub uczyniony na intencję zwycięstwa ufundował klasztor karmelitów bosych w Wiśniczu.³

Stanisław Lubomirski (1583—1649), syn Sebastiana, kasztelana wojnickiego, pan na Wiśniczu, wojewoda ruski, wojewoda i starosta krakowski⁴ — był jednym z największych magnatów polskich pierwszej połowy XVII wieku. Wychowany przez jezuitów w Monachium⁵ bronił później Akademii Krakowskiej przed zakusami tego zakonu.⁶ Gorliwy katolicki zwolennik wolności szlacheckiej, był zarazem rzecznikiem nałożenia podatków na duchowieństwo i popierał politykę króla Zygmunta III.⁷ Obrońca Rzeczypospolitej przed Turkami, był jednocześnie oddanym stronnikiem Habsburgów, którzy obdarzyli go tytułem książęcym. Dumny magnat, właściciel latyfundium⁸ i wybitny senator często udzielał opieki ludziom z innych klas społecznych, nie wyłączając poddanych zbiegłych do jego włości.⁹ Ważne miejsce w życiu Lubomirskiego zajmowała jego działalność budowlana.¹⁰ Na jego polecenie i z jego funduszy restaurowano stare i budowano nowe zamki (Wiśnicz, Lubowla, Rzemień, Łańcut, Połonne

i Łabuń), oraz wzniesiono ponad 20 kościołów i klasztorów.¹¹ Do najwspanialszych należał kościół i klasztor karmelitów bosych w Wiśniczu. Charakterystycznym dla działalności Lubomirskiego było stałe łączenie splendorów zewnętrznych z korzyściami osobistymi. Również w tym wypadku wypełniając ślub wznosił w pobliżu zamku warowny klasztor, przez co znacznie poprawił obronność zamku wiśnickiego.¹² Przy tym klasztor został przez fundatora wybrany jako miejsce wiecznego spoczynku Lubomirskich.

Fundacja w Wiśniczu została przyjęta przez władze zakonne w Rzymie 5 lutego 1622 r.¹³ Budowa klasztoru i kościoła prowadzona przez Macieja Trapolę — nadwornego architekta Lubomirskiego — trwała kilkanaście lat. Byli przy niej zatrudnieni między innymi jeńcy tatarscy.¹⁴ Rozmiary fundacji i jej wyposażenie znacznie odbiegały od przepisów zakonnych i były właściwie sprzeczne z zasadą ubóstwa. Lubomirski uzyskał dyspensę od obowiązujących przepisów.¹⁵ Na mocy przywileju, wydanego przez Lubomirskiego 7 lipca 1624 r. konwent wiśnicki, prócz znacznych sum pieniężnych, otrzymał w posiadanie ziemie uprawne z 5 kmieciami, lasy, stawy rybne, młyn, warzelnię piwa oraz ogród warzywny i kwiatowy, położony obok klasztoru.¹⁶ Hodowla ryb i uprawa jarzyn miały dla klasztoru podstawowe znaczenie, ponieważ karmelici bosci nie spożywali mięsa zwierzęcego. Środków utrzymania dla 20 zakonników i czworga służby folwarcznej, prócz danin fundatora, dostarczało własne gospodarstwo rolne, oparte na pracy służby i pańszczyźnie odrabianej przez 5 kmieci i 3 zagrodników. Uprawę gruntów rozpoczęto w r. 1630/31. Zasiano wtedy pszenicę, żyto, jęczmień, groch, owies, tatarkę, konopie i zasadzono chmiel. Prócz tego w ogrodzie klasztornym od r. 1630 znajdowała się pasieka złożona z 8 uli z pszczołami.¹⁷ Dokładne zestawienie wszelkich przedmiotów i artykułów żywnościowych sporządzone w tym okresie nie wspomina o dochodzie z pasieki. Dla jej potrzeb została sporządzona instrukcja, jedyny dokument napisany po polsku. Fakt ten zasługuje na podkreślenie, ponieważ wszelkie formy organizacyjne i instytucje klasztorne były pochodzenia obcego i opierały się na wzorach hiszpańskich lub włoskich.

Okoliczności powstania instrukcji wyglądały przypuszczalnie następująco: Zakonnicy w dążeniu do właściwego prowadzenia pasieki prosili o wskazówki do prowadzenia jakiegoś okolicznego pszczelarza, względnie bartnika, którego rady utrwalili w księdze dotyczącej spraw majątkowych klasztoru. Świecki język instrukcji odbiega od form używanych w zakonie. Tytuł instrukcji został napisany w języku łacińskim. Całość została zapisana bardzo czytelnie w kodeksie, zawierającym najważniejsze dokumenty majątkowe klasztoru.¹⁸

Czas powstania instrukcji przypada na lata między 1630—1637, to jest

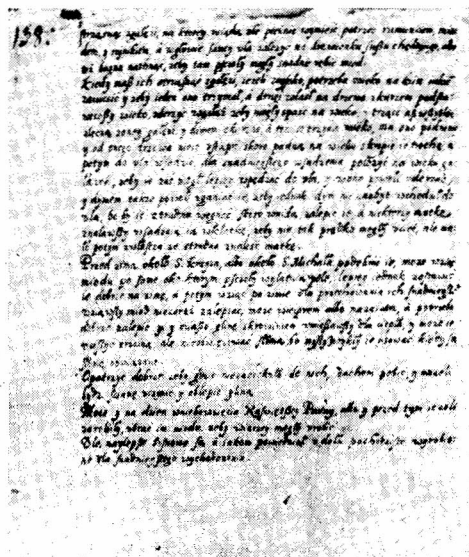
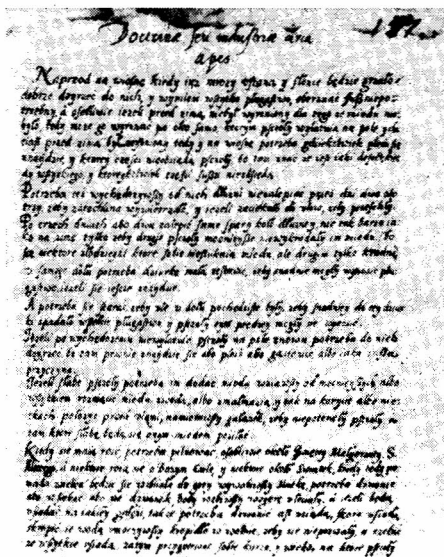
od intromisji zakonników do Wiśnicza do wizytacji w r. 1637, co zostało zaznaczone na marginesie instrukcji w formie notatki Reviduum A. 1637.

Instrukcja z pewnością ułatwiała pszczelarzowi klasztornemu prawidłową gospodarkę w pasiece. Tym pszczelarzem był z pewnością jeden z braci zakonnych, prawdopodobnie pochodzenia polskiego. Mógł on oczywiście znać sposoby obchodzenia się z pszczołami, ponieważ instrukcja nie wspominała np. o zabezpieczeniu się przed uządleniami pszczół. Niezależnie od swego czysto utylitarznego charakteru instrukcja jest świadectwem doświadczenia fachowego autora, ponieważ znajdujemy tam między innymi wzmiankę o dwu sposobach obsadzaniu rojów; zwykłym a drugim, polegającym na pochwytceniu matki i wsadzeniu jej w klatkę do ula w celu zapobieżenia ucieczce pszczół.

Tekst instrukcji został podany do druku bez żadnych poprawek, z zachowaniem właściwości pisowni. Nieznacznie została tylko zmieniona interpunkcja. Zastosowano również odsyłacze w celu ułatwienia zrozumienia instrukcji.

DOCTRINA SEU INDUSTRIA CIRCA APES

Naprzód na wiosnę kiedy już mrozy ustaną i słońce będzie grzało dobrze, dojrzyć do nich i wymieść wszystko plugastwo, oberznąć susz niepotrzebny, a osobiwie jeżeli przed zimą nie był wyrznięony, dlatego, że

Fot. Zofia Huber St. Mikrofilm. B-ki Ossolineum we Wrocławiu

miodu nie było. Tedy można go wyrznąć po oko samo, którym pszczoły wylatują na pole i chociaż przed zimą był wyrzniony tedy i na wiosnę trzeba gdziekolwiek pleśń się znajdzie i której części nie obsiadą pszczoły, bo tam znać, że jest jakiś defect kiedy wszystkiego i którejkolwiek części suszu nieobsiadą. Potrzeba też wychędożywszy od nich dłużni nie zalepiać przez dni dwa albo trzy, żeby zatęchlina wywietrzała i jeżeli zaciekało od ulów, żeby przeszły. Po trzech dniach albo dwu zalepić same spary koło dłużniej, nie tak barzo jako na zimę, tylko żeby drugie pszczoły mocniejsze nie wykradały im miodu (bo są niektóre złodziejki, które sobie nie szukają miodu, ale drugim tylko kradną). U samego dołu potrzeba dziurkę małą zostawić, żeby snadnie mogły wynosić plugastwo, jeżeli się jeszcze znajdzie.

A potrzeba się starać, żeby ule u dołu pochodziste były, żeby snadniej do tej dziurki spadało wszelkie plugastwo i pszczoły tym prędzej mogły się wynosić.

Jeżeli po wychędożeniu nie wylatują pszczoły na pole, znowu potrzeba do nich dojrzeć, bo tam pewnie znajdzie się albo pleśń albo gąsienice, albo jaka insza przyczyna.

Jeżeli słabe pszczoły trzeba im dodać miodu wzięwszy od mocniejszych, albo wszystkim rozmacić miodu z wodą albo z małmazją i tak na korycie albo nieckach położyć przed ulami, namiotawszy gałązek, żeby nie potonęły pszczoły, a tam, które słabe będą się onym miodem posilać.

Kiedy się mają roić, potrzeba pilnować, osobiłwie około Świętej Małgorzaty,^a S. Aleksego,^b a niektóre roją się o Bożym Ciele i niektóre około Świątek.^c Kiedy tedy gromada wielka będzie się wzbijała do góry wywabiwszy Matkę, trzeba dzwonić albo w siekac albo we dzwonek bo by wzbiwszy (się) wzgóre uleciały, a jeżeli będą usiadać na jakiej gałęzi, także trzeba dzwonić aż usiądą. Skoro usiądą skropić je wodą umoczywszy kropidło we wodzie, żeby się nie porwały, a czekać że wszystkie usiądą. Zatył przygotować sobie kurzu i wieko na które pszczoły strząsną z gałęzi na której usiądą. Ule pięknie wymieść, potrzeb rumiankiem, miodem i rojnikiem, a w głowie samej ula założyć na drewniku suszu chędogiego, albo też bagna nathnąć, żeby tam pszczoły mogły snadnie robić miód.

Kiedy masz ich otrząsnąć z gałęzi, jeżeli wysoko, potrzeba wieko na kiju jakim zawiesić i żeby jeden ono trzymał, a drugi wlaź na drzewo z kurzem podstawivszy wieko. Uderzyć w gałąź, żeby mogły spaść na wieko i trząść aż wszystkie zlecą z onej gałęzi i dymem okurzać, a ten co trzyma wieko ma ono podnieść i od onego drzewa nieco ustąpić. Skoro padną na wieko, skropić je trochę a potem wsadzić. Dla snadniejszego wsadzenia położyć na wieku gałązek, żeby je zaś mógł lepiej wpędzić do ula i w ono powoli uderzać i dymem także powoli zganiać je; żeby jed-

nak dym nie nazbyt wchodził do ula bo by je strudna wegnać. Skoro wnijdą zalepić je a niektórzy Matkę znalazwszy, wsadzają ją w klatkę, żeby nie tak prędko mogły uciec, ale mało potym zwłaszcza że strudna znaleźć Matkę.

Przed zimą około S. Krzyża,^d albo około S. Michała^e podebrać je, może wziąć miodu po same oko którym pszczoły wylatują w pole. Lepiej jednak zostawić je dobrze na zimę, a po tym wziąć po zimie dla przechowania ich snadniejszego. Wziąwszy miód nie zaraz zalepiać, może wieczorem, albo nazajutrz, a potrzeba dobrze zalepić i miasto glinę z krowieńcem zmieszawszy dla ciepła. I może je uciszyć trzcina ale nie owięzować słomą, bo myszy zwykły je psować, kiedy są słomą obwiązane. Opatrzyć dobrze żeby gdzie nie zaciekało do nich, dachem pobić i możeli być ścianę uczynić i oblepić gliną.

Może i na dzień Wniebowzięcia Najświętszej Panny,^f albo i przed tym, jeżeli zarobiły, ubrać im miodu, żeby więcej mogły urobić. Ule najlepsze sosnowe są a jakom powiedział u dołu przychodziste, wyrobione dla snadniejszego wychodożenia.

PRZYPISY

- ¹ I. Chodynicki — Wiadomość historyczna o fundacjach klasztorów zakonu karmelitańskiego w Polsce i na Litwie. Lwów 1846 s. 96—97.
- ² Wiśnicz, dawniej miasteczko, obecnie siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej, położona 7 km na pld. od Bochni w woj. krakowskim.
- ³ Obszerne wiadomości o początkach i dziejach klasztoru znajdują się w kronice klasztornej *Relatio foundationis Conventus Visnicensis Salvatoris Carmelitarum Discalceatorum*, obecnie rękopis Biblioteki PAN Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu sygnatura 1871/I s. 2—3.
- ⁴ W. Dworzaczek — *Genealogia*. Warszawa 1959 tablica 143.
- ⁵ Książka rachunkowa skarbowa A. 1594. (Zawiera rachunki wydatków w okresie pobytu Lubomirskiego w kolegium jezuickim w Monachium) Archiwum Sławuckie Sanguszków — Woj. Arch. Państw. Kraków sygn. 43 *passim*.
- ⁶ S. Załęski — *Jezuici w Polsce*. (Skrót). Kraków 1908 s. 61—62.
- ⁷ Akta sejmikowe województwa krakowskiego. T. 2 wydał A. Przyboś. Wrocław 1955 *passim*.
- ⁸ Np. w 1629 r. posiadłości Lubomirskiego tylko w województwie krakowskim obejmowały 91 wsi, 16 części wsi, miasto Wiśnicz, oraz liczne dzierżawy i królewszczyzny wśród których znajdowały się 2 miasta i 23 wsi. Zob. W. Czapliński *Materiały do historii wielkiej własności w Polsce*. Ze skarbcza kultury. 1953 z. 1 s. 90—94.
- ⁹ W. Nekanda-Trepka — *Liber generationis plebeanorum (Liber chamorum)*. Cz. 1 Wrocław 1963 *passim*.
- ¹⁰ A. Majewski — *Zamek w Wiśniczu*. Warszawa 1956 Teka konserwatorska. Z. 3 s. 11—12.
- ¹¹ A. Gruszecki — *Bastionowe zamki w Małopolsce*. Warszawa 1962 s. 98—101.

- ¹² A. Gruszecki dz. cyt. s. 100.
- ¹³ Dz. cyt. w przypisie nr 3, s. 4.
- ¹⁴ Dz. cyt. w przypisie nr 3, s. 6. Ostateczne zakończenie budowy klasztoru wiśnickiego nastąpiło dopiero w r. 1639.
- ¹⁵ Acta I Capituli generalis Fratrum Carmelitarum Discalceatorum Romae celebrati A. 1605. Rękopis B-ki Ossolineum sygn. 1877/II s. 121.
- ¹⁶ Liber iurium in quo erectio foundationis Conventus Visnicensis firmatur et stabilitur. Rękopis B-ki Ossolineum sygn. 4839/II s. 1—4.
- ¹⁷ Liber in quo documenta varia circa erectionis abolitionisque Conventus Carmelitarum Discalceatorum Visnicensis. Rękopis B-ki Ossolineum sygn. 9514/I s. 138, 157.
- ¹⁸ Zob. przypis nr 17. Tekst instrukcji dla pasieki znajduje się w kodeksie na s. 155—156.
- a 10 czerwca.
- b 17 czerwca.
- c Święta ruchome przypadające w okresie między 10 maja a 13 czerwca.
- d 14 września.
- e 29 września.
- f 15 sierpnia.